اولین همایش ملی قرآن و روانشناسی

1st Conference on The Quran and Psychology

۲۲ تا ۲۴ تیرماه ۱۳۹۹

عنوان مقاله الگوی آموزشی فهم قرآن در دبستان و بررسی شیوه‌های اجرای آن در مدارس مقطع ابتدایی منطقه۱۴ آموزش و پرورش تهران.

نویسندگان فاطمه شریفی، کارشناس ارشد روانشناسی تربیتی، دانشگاه الزهرا(س)

نگار فصیح، کارشناس ارشد روانشناسی تربیتی، دانشگاه الزهرا(س)

مقدمه

مقدمه و بیان مسئله

تعلیم و تربیت یکی از مهم ترین موضاعاتی است که از دیرباز مورد توجه دانشمندان، نظریه پردازان و سیاست گذاران جوامع مختلف قرار گرفته است. نظام تعلیم و تربیت هر جامعه‌ای، عناصری از جمله اهداف، اصول و روشهایی خاص خود دارد که بر مبانی تعلیم و تربیت آن نظام استوار است. این مبانی بر اساس جهان بینی و فلسفه حاکم بر جامعه و نوع نگرشی که به هدف زندگی انسان و سعادت وشقاوت او دارند، تعریف و تبیین شده و و به عنوان راهنمای عمل دست اندرکاران تعلیم و تربیت در جهت «رشد» و پرورش افراد آن جامعه قرار می‌گیرد. از این رو اهمیت موضوع تعلیم و تربیت به آن جهت است که اولا ارتباطی مستقیم با موضوع «رشد» انسان داشته و ثانیا نقش اساسی در تحقق اهداف جامعه ایفا می‌کند. به طوری که می‌توان گفت سعادت و شقاوت، و صعود و سقوط یک جامعه در گرو نظام تعلیم و تربیت آن جامعه است.

در ارتباط با مفهوم «رشد» دو دیدگاه وجود دارد؛ دیدگاه طبیعی یا مادی و دیدگاه فطری و حقیقی. در دیدگاه مادی رشد مجموعه تغییرات کمی وکیفی جسمانی و روانی است که طی فرآیندی مرحله‌ای و پیوسته درطول حیات انسان بوجود می‌آیند و در زمان مرگ به پایان می‌رسد(برک، ۱۳۸۸). اما در دیدگاه فطری یا حقیقی که ریشه در آیات قرآن دارد، "وضعیت هدایت و کمال‌یافتگی انسان"، رشد نامیده شده و طبیعت و حرکت‌های مادی، زمینه و مقدمه‌ای برای رشد محسوب می‌شوند. به همین دلیل توقف حرکت در جسم به معنای توقف رشد او نیست.(اخوت، ۱۳۹۴).

از منظر قرآن برای انسان در بدو ورود به دنیا غایت و مقصدی در نظر گرفته شده و برای نزدیک شدن به غایت، مسیر مشخص و امکانات و نعمات و ابزاری فراهم شده است. نحوه استفاده از این نعمات و امکانات مادی در جهت مقصد حقیقی، میزان هدایت و رشد یافتگی فرد را تعیین می‌کند. بی‌شک برای این منظور انسان از ساختاری متناسب برخوردار شده، ساختاری که بتواند او را به غایت تعریف شده اش برساند(همان).

این ساختار متناسب، در سوره مبارکه تین به احسن تقویم یاد شده است: «بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمنِ الرَّحِيمِ وَ التِّينِ وَ الزَّيْتُونِ * وَ طُورِ سِينِينَ * وَ هذَا الْبَلَدِ الْأَمِينِ * لَقَدْ خَلَقْنَا الْإِنْسانَ فِي أَحْسَنِ تَقْوِيمٍ.....». "به نام خداوند بخشنده مهربان، قسم به انجیر و زیتون * و قسم به«طور سینین» و سوگند به این شهر امن]مکّه[که ما انسان را در بهترین صورت و نظام خلق کردیم".

منظور از خلق کردن انسان در احسن تقویم این است که تمامی جهات وجود انسان و همه شئونش مشتمل بر «تقویم» است. و معنای تقویم انسان آن است که در بهترین شکل ممکن و متعادل ترین نظام خلق شده است چه از لحاظ ساختار مادی و چه از لحاظ ساختار روحی و فطری.(طباطبایی، ۱۳۷۴ و مکارم شیرازی،۱۳۷۱). بنابراین "رشد را می‌توان به عنوان مهمترین غایت زندگی انسان معرفی کرد که در منطق این غایت برای انسان مراتبی از منفعت بر اساس ساختار وجودی‌اش در نظر گرفته شده است که با فعال نمودن هر مرتبه می‌تواند به مراتب بالاتر صعود یابد و هر لحظه به کمال نزدیک شود"(اخوت و دیگران، ۱۳۹۶: ۲۹).

حال پرسشی مطرح است که تعلیم و تربیت، باید مبتنی بر چه اصول و ویژگیهایی باشد، تا بتواند پاسخگوی نیازهای فطری و حقیقی جامعه بشری بوده و انسان را در هر مرتبه از رشد به سوی منافع و مقاصد حقیقی اش سوق دهد؟

باتوجه به فطری و حقیقی بودن مفهوم رشد از منظر قرآن، تعلیم و تربیتی می‌تواند در راستای مقاصد و منافع حقیقی انسان عمل کند که روش‌های آن مبنای فطری و وحیانی داشته باشد. قرآن کریم علم توحید را به عنوان اساس هر تعلیمی معرفی کرده و بیان می‌کند که مقدمه و زمینه هر تعلیمی، «تزکیه» به معنای پاک سازی و آماده سازی است. از این رو تعلیم و تزکیه به عنوان بهترین روش مبتنی بر کتاب وحی می‌تواند موجب اصلاح و شکوفایی ساختار انسان شده و او را به رشد حقیقی‌اش برساند(همان).

بر این اساس به نظر می رسد امروزه نظامهای آموزش و پرورش نیازمند پژوهش و تولید محتوا و طراحی الگوهای آموزشی جامع و کاربردی بر مبنای تعلیم و تزکیه رشد مدار هستند. پژوهش‌های بنیادی صورت گرفته در خصوص رشد انسان از منظر قرآن می‌تواند راه گشای پژوهش‌های کمی و کیفی متعددی در حوزه تعلیم و تربیت باشد. در پژوهش حاضر، محدوده مطالعاتی و میدانی بر دوره دوم رشد بوده و از این رو در صدد آن هستیم که اولا بر محور قرآن کریم به عنوان بهترین منبع و محتوای تعلیم و تزکیه، به معرفی طرح یا الگویی برای آموزش قرآن کریم متناسب با اقتضائات و ویژگی های دوره دوم رشد یعنی مقطع دبستان بپردازیم و ثانیا به بررسی و تبیین روش‌ها و نتایج اجرای این طرح در منطقه ۱۴ آموزش و پرورش تهران درراستای پاسخ به پرسش‌های پژوهشی می‌پردازیم.

روش

روش پژوهش:

آنچه مسلم است هدف یک پژوهش فقط جمع آوری اطلاعات نیست، بلکه تحلیل اطلاعات جمع آوری شده هدف اصلی پژوهش می‌باشد. لذا به لحاظ موضوع مورد مطالعه به سوی بهره‌گیری از روش‌های کیفی نیز متمایل شده، زیرا که این روش محقق را درگردآوری عمیق و دقیق اطلاعات و همچنین بررسی موضوع از جهات گوناگون یاری می‌کند. علاوه براین در این پژوهش قصد دستکاری متغیری را نداریم، بلکه در صدد توصیف عینی و منظم یک واقعیت هستیم و آنچه هست را معرفی می‌کنیم. بنابراین روش پژوهش حاضر کیفی و از نوع توصیفی_تحلیلی است (منادی، ۱۳۸۵).

جامعه پژوهشی در این پژوهش همه مدارس مقطع ابتدایی شهر تهران بوده و نمونه پژوهشی همه مدارس ابتدایی منطقه ۱۴.

روش نمونه‌گیری به صورت نمونه در دسترس است به این صورت که از بین مناطق آموزش و پرورش شهر تهران منطقه‌ای که آمادگی همکاری برای اجرای طرح در مدارس را داشت انتخاب شده و طرح در آن منطقه اجرا شد.

یافته ها و نتایج

شیوه اجرای طرح در منطقه ۱۴ آموزش و پرورش

پروژه «فهم قرآن در دبستان» از ابتدای سال ۱۳۹۵ با همراهی جمع کثیری از اعضای مدرسه تفکر و تعقل، از مجموعه مدارس قرآن و عترت دانشگاه تهران کلید خورده و اجرای آن بصورت آزمایشی در ۴ مدرسه هیئت امنایی منطقه ۱۴آغاز گردید.

با چاپ کتاب «فهم قرآن در دبستان و دبیرستان» و تکمیل جزوات هر ۶ پایه تحصیلی، از شهریور ماه ۱۳۹۶ اجرای این طرح در تمام مدارس ابتدایی منطقه ۱۴ تهران آغاز شد و از مجموع ۱۱۶۴ نفر، ۱۱۳۴ نفر از معلمان در این طرح شرکت کردند.

تاریخ	جلسات
۵/ ۶/ ۱۳۹۶	جلسه با مدیران دبستان های منطقه ۱۴در دبستان مکتب الزهراء
۶/ ۶/ ۱۳۹۶	جلسه با معاونین آموزشی دبستان های منطقه ۱۴در دبستان سیدین
۷/ ۶/ ۱۳۹۶	جلسه با معاونین تربیتی دبستان های منطقه ۱۴در دبستان آزادی

جدول۲: جلسات توجیهی برگزار شده برای آغاز طرح

در ادامه کار لازم بود تا معلمان ابتدایی آموزش های لازم برای تدریس کتاب فهم قرآن را کسب نمایند. لذا مربیان آموزش دیده از مجموعه قرآن و عترت(ع) با معلمین دبستان های این منطقه مرتبط شدند و در هر پایه به ۷ گروه آموزشی با مدیریت یک سرگروه تفکیک شده و طی چند دوره آموزشی (در قالب کارگاه)، مبانی نظری و سوره های مربوط به هر پایه را ارائه کردند. همچنین این ارتباط ادامه داشته و در طول سال معلمان مانند گذشته، مورد حمایت و پشتیبانی علمی و آموزشی مربیان فهم قرآن قرار گرفتند.

شیوه کار به این صورت بود که در هر ماه برای هر سوره، یک کارگاه آموزشی برگزار شده و معلمین با پیش مطالعه کتاب فهم قرآن و جزوات تفصیلی مربوط به پایه تحصیلی خود در کارگاه حضور یافته و با مبانی نظری، سوره مورد نظر و اهداف تربیتی آن، آشنا شدند. در مرحله بعد مفاهیم را در کلاس برای دانش‌آموزان انتقال داده و گزارش کار خود را در گروه‌هایی که در فضای مجازی، تشکیل شده بود، ارسال کردند. وظایف مربیان ثبت و آرشیو فعالیت‌های مرتبط با طرح، و آماده سازی گزارش تخصصی برای هر معلم بود.

مجموعاً ۴ جلسه کارگاه برای معلمان برگزار گردید که پس از برگزاری سه جلسه آموزشی، طی ارزشیابی‌ای که از ارسال فایلها توسط معلمین، صورت گرفت، معلم‌های فعال و موفق در اجرای طرح، شناسایی شده و بخشنامه‌ای از منطقه به مدارس موردنظر، جهت انجام مصاحبه با مدیر مدرسه، معلم، اولیا و دانش‌آموزان، ابلاغ شد. این بازدیدها با هدف اطلاع از کیفیت اجرای طرح و رفع مشکلات و موانع احتمالی و ارائه مشاوره‌های لازم، در بهمن ماه سال ۱۳۹۶صورت گرفت. در ادامه کار بعد از اتمام ۴ دوره آموزشی، برای ارزیابی طرح اجرا شده دو نوع پرسش‌نامه محق ساخته حاوی گویه‌هایی در قالب اهداف رفتاری و بر اساس اهداف سوره‌های تدریس شده در هر پایه، طراحی و به معلمان و والدین ارائه شد.(ضمیمه) همانطور که قبلا نیز بیان شد، اهداف سوره‌های هر پایه متناسب و منطبق با ویژگی‌ها و اقتضائات سنی دوره دوم رشد است.

در انتهای سال تحصیلی نیز، پس از تلاش¬های یکساله¬ی مربیان و معلمان، با همکاری اداره آموزش و پرورش منطقه ۱۴ جمع‌بندی این طرح در قالب سه همایش به معلمان ابتدایی این منطقه ارائه گردید.

از اهداف برگزاری این همایش¬ها می¬توان به موارد زیر اشاره کرد:

گفتگوی تخصصی و کارشناسی پیرامون مبحث فرآیند خیر و پایه و اساس شکل¬گیری طرح فهم قرآن در دبستان

ارائه¬ی نمونه¬ای اجرایی از طرح براساس یک سوره¬ی انتخاب شده از هر پایه

و نیز ارائه¬ی گزارش کار از آنچه که در طی یکسال در مدارس ابتدایی منطقه ۱۴ رخ داده است.

بحث و نتیجه گیری

طرح فهم قرآن در دبستان با پشتوانه نظری مبتنی بر قرآن و پژوهش‌های چند ساله تدبر محور ارائه شده است که در میدان عمل نیز با همکاری و حمایت بی‌دریغ مسئولین منطقه ۱۴ شهر تهران و تلاش‌های معلمان عزیز این منطقه در فاز اجرایی نیز به بوته آزمون درآمد. با وجود تمام موانع و مشکلات پیش‌رو، بررسی نتایج حاصل از برگزاری جلسات، میزان علاقه و انگیزه معلمان به اجرای طرح، شور و نشاط دانش آموزان و میل و رغبت آنها به ساعات آموزشی مربوط به طرح و نیز تغییرات در شاخص‌های رشدی دانش‌آموزان به گواه معلمین و اولیای ایشان و ... همگی نشان از موفقیت طرح در میدان عمل است. همانطور که از اظهارات برخی معلمان و مدیران مبنی بر تفاوت این طرح با طرح‌های قرآنی دیگر برمی‌آید؛ می‌توان اظهار کرد که این طرح با تمرکز بر یک هدف واحد در هر پایه و اجتناب از پراکندگی انتقال مطالب و مفاهیم دینی سعی دارد یک نظام مشخص و هماهنگ را در راستای محقق کردن غایت دوره دوم رشد که همان خیرگزینی است معرفی نماید. بنابراین معلمان، مربیان و متولیان تربیتی به سهولت می‌توانند بر اساس آن نظام به طراحی فعالیت‌ها و برنامه‌ها بپردازند و سیر رشد دانش‌آموزان را در طی پایه‌های تحصیلی دنبال نموده و مسائل، مشکلات و نقاط قوت ایشان را رصد نمایند. گویی این سیر و حرکت، سنگ‌چین کردن سنگ‌هایی است که در پایان دوره به ساختمانی شکل‌یافته و محکم، دارای ستون‌هایی از مؤلفه‌های خیرگزینی مبدل خواهد شد. و از آنجا که مبنا و اصول این طرح نیز مبتنی بر پژوهش‌های قرآنی بوده و محتوای آن نیز بر خودِ سوره‌های قرآن استوار است می‌توان گفت گام مهمی در راستای اجرایی شدن سند تحول بنیادین بوده و ان شاءالله محقق کننده اهداف بلند این سند در دست یافتن به حیات طیبه و برقراری جامعه عدل مهدوی باشد.

لذا به نظر می‌رسد تجربه اجرا در منطقه ۱۴ شهر تهران می‌تواند زمینه ساز اجرای گستردتر آن در سایر مناطق شهر تهران باشد و دستاوردهای بیشتری را به مجموعه دستاوردهای گذشته اضافه نماید. ضمن اینکه مواجه شدن با مسائل و مشکلات پیش رو هم می‌تواند به استحکام طرح، رفع ایرادات و افزودن تجارب جدید و بهتر کمک نماید. همچنین با توجه به تفاوت‌های سطوح فرهنگی-اجتماعی بین مناطق شهر تهران؛ اجرای گسترده آن، گام مهمی در جهت بومی‌سازی و غنی سازی محتوای فعالیت‌های طرح است. و همانطور که در کتاب فهم قرآن نیز آمده است توجه به اقلیم یکی از موارد مهمی است که اجرای آن در ابعاد گستردتر در سایر شهرها بی شک تجارب ارزشمندی را در بر خواهد داشت.

منابع

- اخوت، احمدرضا (۱۳۹۳)الف، منظومه رشد، تهران، انتشارات قرآن و اهل بیت نبوت علیهم السلام، چاپ اول.
- اخوت، احمدرضا (۱۳۹۳)ب، معنا شناسی خیر و شر، تهران، انتشارات قرآن و اهل بیت نبوت علیهم السلام، چاپ اول.
- اخوت، احمدرضا (۱۳۹۴)، معناشناسی رشد، تهران، انتشارات قرآن و اهل بیت نبوت علیهم السلام، چاپ اول .
- اخوت و قاسمی، مریم (با همکاری هانی چیت‌چیان و فاطمه فیاض)(۱۳۹۶)، سند تعلیم و تزکیه: نظام سازی توحیدی در شهر و جامعه، تهران، انتشارات قرآن و اهل بیت نبوت علیهم السلام، چاپ اول.
- اخوت، احمدرضا (۱۳۹۶)، فهم قرآن در دبستان و دبیرستان، تهران، انتشارات قرآن و اهل بیت نبوت علیهم السلام، چاپ اول .
- برک، لورا (۱۳۸۸). روانشناسی رشد: از لقاح تا کودکی، جلد اول، مترجم یحی سید محمدی، تهران: نشر ارسباران.
- طباطبایی، محمد حسین (۱۳۷۴)، ترجمه تفسیر المیزان، مترجم محمد باقر موسوی، قم، جامعه مدرسین حوزه علمیه قم، دفتر انتشارات اسلامی.
- مکارم شیرازی، ناصر (۱۳۷۱)، تفسیر نمونه، تهران، دارالکتب الاسلامیه .
- منادی، مرتضی (۱۳۸۵)الف، "روش کیفی در علوم اجتماعی و رفتاری". فصلنامه حوزه و دانشگاه، ۱۲(۴۷): ۸۰-۹۳.